

Zo ook Abramovic. Abramovic presenteert zich in alle openheid en kwetsbaarheid en vraagt de ander hier actief mee om te gaan. Haar geven behelst een duidelijk engagement dat de hoop op een engagement van diegene die met haar in interactie treedt in zich draagt. De performance van Abramovic verschijnt op die manier als een mogelijke metafoor voor de pedagogische relatie, waarbinnen het gezagvol persoonlijk getuigen van de opvoeder een kernelement gaat vormen. Opvoeding is een proces van aanpassing om de huidige stand van maatschappelijke ontwikkeling te bereiken en om de maatschappelijke instrumenten te leren beheersen. Zo formuleert de samenleving de educatieve functie. Maar opvoeding heeft vervolgens een eigen doel dat aan het individu appelleert en dat hem moet toelaten het aanpassingsniveau te overstijgen. Iedere opvoeding die meer wil zijn dan alleen maar een instrument van de maatschappij, kan niet om de hoop heen, kan niet afzien van de historische belofte van een Exodus. De opvoeder staat daarbij voor een appèl, voor

een gevoeligheid, voor de idee dat het anders kan, zonder de noodzaak te voelen dit andere te moeten verbeelden.

De educatieve functie van kunst kan zo gedacht worden naar de figuur van Henry David Thoreau (1817-1862). Thoreau, die vaak de vader van de Amerikaanse milieubeweging wordt genoemd, trok zich midden de negentiende eeuw voor twee jaar terug in de bossen boven Boston omdat het hem in de jungle van de steden te benauwd was geworden. Het leven in het bos zal hem leren dat de natuur hem terugroept naar zijn eigen vervreemding. De bossen schenken hem niet het heil van een prenatale geborgenheid, maar laten hem zijn vrijheid en daarmee ook de ervaring van vreemdheid en vervreemding, zonder welke er geen vrijheid bestaat. Men zou Thoreau kunnen beschouwen als de *verkenner* van een situatie zoals we die vandaag naderen. Terwijl de echte bossen zich langzaam maar zeker terugtrekken, keren ze in een andere dimensie terug, als woud van tekens, van informatie, van inter-